

Zielone przedmieścia Śląska (plany zagospodarowania przestrzennego jako narzędzia kreowania wartości krajobrazowych)

Wiesława Strabel, Jacek Włodarczyk

Silesia's Green
Suburbs
(General Planning
as Way of Creating
Landscape Values)

Wprowadzenie

Introduction

Jako architekci-urbanisci specjalizujemy się w zagospodarowaniu przestrzennym i projektowaniu obiektów i terenów w rejonach zdominowanych przez wieloletnią (nawet wielowiekową) działalność przemysłu górniczego i przemysłów towarzyszących – w środowisku mieszkaniowym, mieszkaniowo-przemysłowym i przemysłowym miast i gmin śląskich w centrum Aglomeracji Górnośląskiej. To piętno przemysłu wywarło tak silny wpływ na życie i przekształcenie środowiska, że nawet po przeprowadzeniu restrukturyzacji przemysłu odczuwalne będą szkody przez wiele następnych pokoleń. Bezwzględnie konieczne jest więc wypracowanie form współpracy specjalistycznej przedstawicieli możliwie najszerszego grona planistów wspierających proces projektowania. Wśród nich poza geografami, przyrodnikami, hydrogeologami i przedstawicielami innych dyscyplin, coraz większą rolę odgrywają architekci krajobrazu.

Pragniemy, w oparciu o doświadczenie własnego warsztatu i wynikające z opracowań planistycznych (realizowanych w trybie ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym) oraz opracowań architektoniczno-budowlanych obiektów i ich zespołów (realizowanych w trybie ustawy prawo budowlane) przedstawić własne, rozszerzone w stosunku do

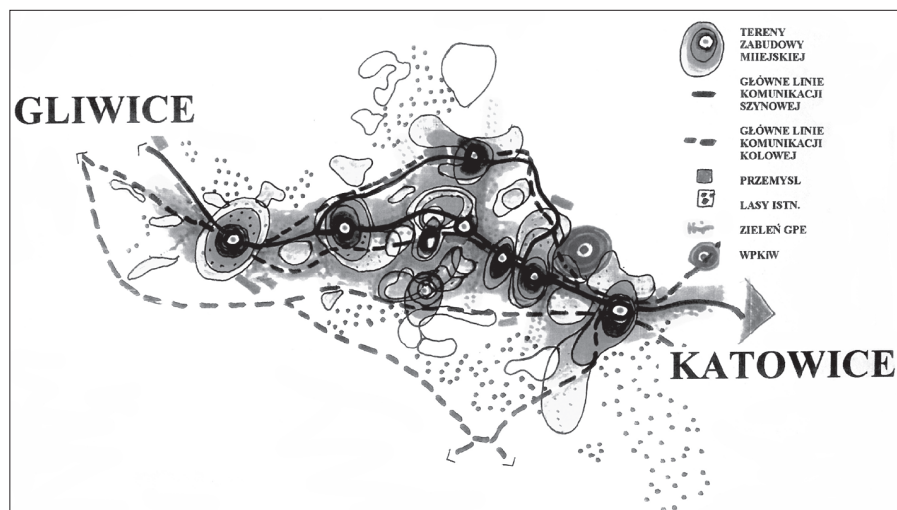
wymaganych ustawowo, autorskie metody zarówno diagnozowania, formułowania założeń i wytycznych do planu wraz z przyjętymi rozwiązaniami koncepcji i projektów.

Naszą ideą – jest prowadzenie przebudowy, modernizacji urbanistycznej przestrzeni miejskich w skali zespołu miast aglomeracji górnośląskiej tak, by jednocześnie wraz z realizacją planów rozwoju społeczno-gospodarczego, tworzyć warunki dla powstania (przywracania, odbudowy) naturalnego systemu żywych, aktywnych biologicznie i gospodarczo terenów na obraz parku ekologicznego – który, jako autorzy koncepcji rewitalizacji i naprawy zdegradowanych i zniszczonych miast Aglomeracji Górnośląskiej nazwalibyśmy Górnośląskim Parkiem Ekologicznym.

Ta idea, w kontraście do istniejącego stanu zanieczyszczenia i degradacji środowiska miejskiego, wskazuje kierunek ekologicznej przebudowy i przestrzennej modernizacji aglomeracji górnośląskiej. Wdrożenie koncepcji GPE, jako element modernizacji urbanistycznej centrum GOP, zaliczone zostało w 1993 r. przez Radę Ekologiczną przy Prezydencie RP do listy dziesięciu najważniejszych przedsięwzięć zmierzających do poprawy warunków życia na Śląsku. Rysunek przedstawia wybrane plansze ideowe GPE oraz szkice rysunkowe odnoszące się do układu osadniczego zespołu miast w centrum Aglomeracji Górnośląskiej w pasie Katowice – Gliwice.

Idea Górnśląskiego Parku Ekologicznego (GPE)

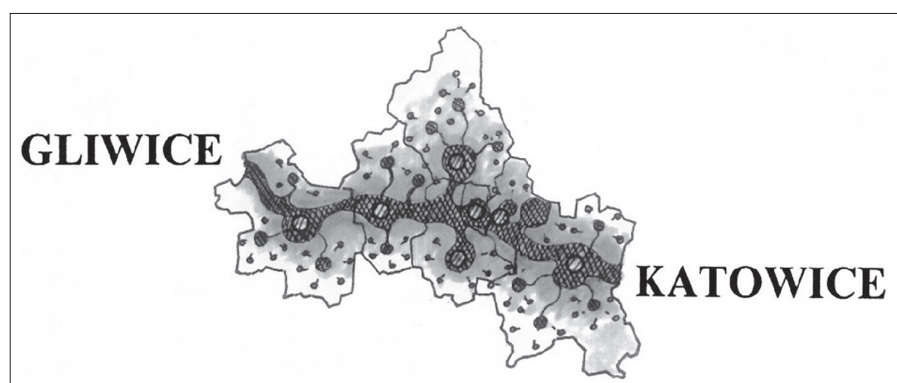
The idea of the Upper Silesian Ecological Park

Schemat GPE:

Pasma

Katowice-Gliwice, centra miast
wraz z otaczającymi
je strefami podmiejskimi

Układ zieleni GPE:

wielofunkcyjne parki
centrum i strefy podmiejskiej,
punktowe techno-parki (przemysłu,
pracy, nauki i techniki),
parki-satelity

Pragniemy zaprezentować, w gronie specjalistów z zakresu architektury krajobrazu, związane z tą koncepcją GPE, przykłady konkretnych opracowań planistycznych.

Są to: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, jako szczególne narzędzia w procesie projektowego kształtowania krajobrazu.

Nasuujące się wnioski dotyczące warunków wykonywania zawodu i wynikające z istniejących już unormowań prawnych (przepisy ustaw), kierowane są do uczestników procesu projektowania urbanistycznego współpracujących z architektami-urbanistami jako głównymi projektantami planów, zgodnie z wymaganiami art. 51 ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym.

Przykłady i opis opracowań planistycznych

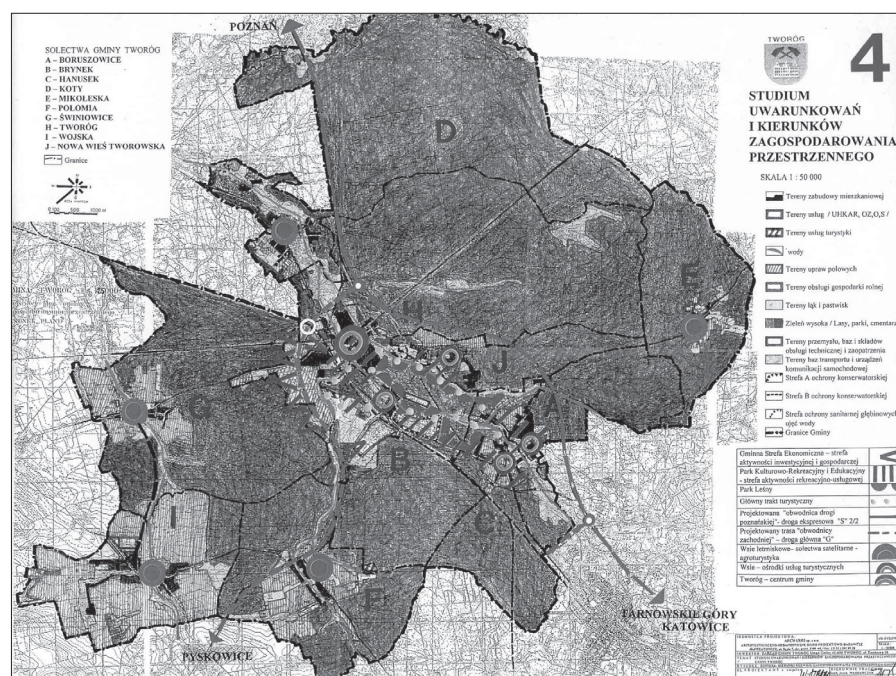
Examples and description of planning elaborations

Podstawa prawna

Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym już w swoich przepisach ogólnych (art. 1 ust. 2) formułuje konieczność uwzględniania

The studies of spatial development of commune Tworóg

Zarówno sporządzanie studium jak i planów miejscowych należy do zadań własnych gminy uchwalanych przez Radę Gminy – stąd wynika też ich wymóg spójności. Zatem zgodność planu miejscowego ze studium, wynika tutaj nie tylko z samej istoty „Studium” jako dokumentu określającego zgodnie z Art. 6 ust. 1 ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym politykę przestrzenną gminy, ale z zasady ciągłości i kontynuacji obranych przez gminę kierunków rozwoju. Jeśli więc w ramach opracowywania studium wyróżnione zostaną „walory architektoniczne i krajobrazowe” terenów i obiektów istniejących (najczęściej są to obiekty wpisane już do rejestru zabytków bądź obiekty i tereny objęte strefami ochrony konserwatorskiej) – to w planach miejscowych muszą być uwzględnione. Sytuacja istniejących już i objętych opieką konserwatorską obiektów jest czytelna i jednoznaczna. Taka sama jest sytuacja ustaleń zawartych w planach ochrony – są wiążące dla planów miejscowych z mocy przepisów szczególnych tj. przepisów ustaw innych niż ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym. Problem „kreowania” walorów architektonicznych i krajobrazowych to jednak tworzenie nowej jakości rozwiązań planistycznych, to już nie uwzględnianie, lecz ustalanie przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu ze świadomością

kształtowania przestrzeni o wyższej wartości. Jakościowe podejście w odniesieniu do wartości przestrzeni pozwala zarówno na odniesienie się do wzrastającego poziomu potrzeb, takich jak potrzeby wyższej jakości życia, potrzeby zdrowia (zdrowe miasta, zdrowe tereny, zdrowe domy), potrzeby ładu przestrzennego (estetyka i uroda otoczenia) itp. jak i do wzrostu wartości przestrzeni następującej wraz z mnogością i różnorodnością funkcji, które będą realizowane w obszarach objętych opracowaniami planistycznymi.

Tutaj jednak ani przepisy ustaw, ani akty wykonawcze do nich, nie precyzują standardów ani wskaźników czy normatywów. To od doświadczenia, umiejętności i twórczej pasji wykonawców tych opracowań zależy jakość ich przyszłych realizacji – w tym w znacznej mierze spełnienie warunków dla stworzenia nowej jakości życia i otoczenia, podniesienia wartości przestrzeni, w których żyjemy.

W encyklopedycznym ujęciu, architektura jest sztuką kształtowania przestrzeni – a architektura krajobrazu...?

Jaka jest, może i jaka powinna być jej rola w ustalaniu przeznaczenia terenów przy tworzeniu przepisów prawa gminnego jakimi są plany miejscowe zagospodarowania przestrzennego?

Wybrane przykłady

Próbując odpowiedzieć na to pytanie posłużono się przykładami rozwiązań autorskich, w tym przede wszystkim: opracowaniem studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz trzema planami miejscowymi o bardzo różnych problematykach, charakterystycznych dla obszarów występujących w strefach podmiejskich.

1. Studium – jako przykład wizji rozwoju gminy odpowiadającej modelowym wręcz rozwiązaniom kształtowania układu osadniczego: satelitarnych wsi-ogrodów, powiązanych z centrum gminy stanowiącym pasmo (park) obejmujące najbardziej wartościowe tereny historyczno-kulturowe i krajobrazowe gminy, jako próba kontynuacji idei miasta-ogrodu E. Howarda,

2. Plan miejscowy dotyczący regulacji urbanistycznej obszaru charakterystycznego dla stref podmiejskich: z wyznaczeniem nowych terenów pod zabudowę mieszkaniową gdzie, pomimo ograniczeń związanych z własnością prywatną tych terenów, udało się wyznaczenie terenów o szczególnych warunkach ochrony i kształtowania krajobrazu – jako rozwinięcie i uszczegółowienie kierunków rozwoju gminy określonych w studium (w tym szczegółowe ustalenia dla kształtowania krajobrazu).

3. Koncepcja programowo-przestrzenna zespołu zabudowy osiedla ekologicznego Z-1 w Tychach.

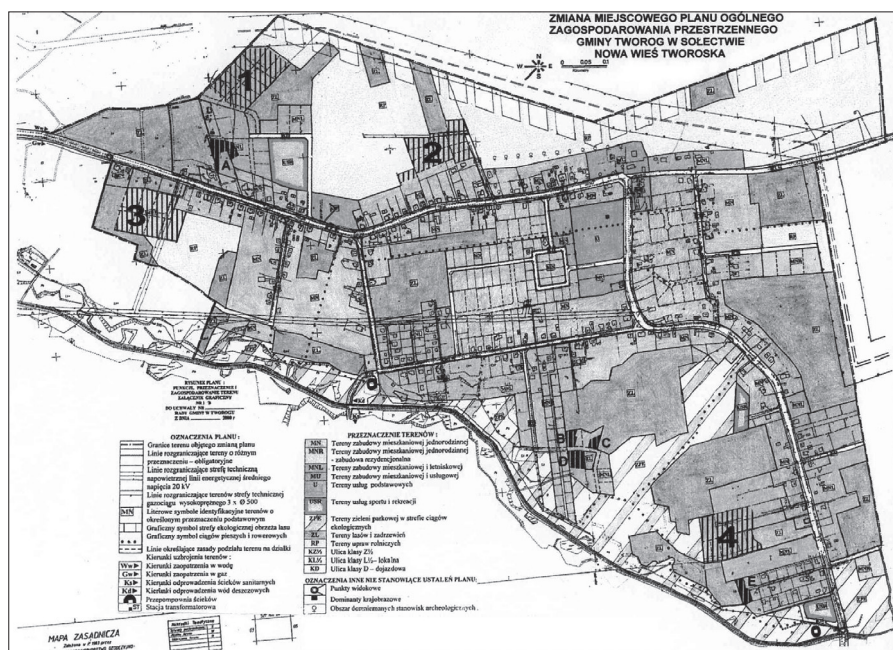
4. Plan miejscowy terenów górniczych, który w związku z likwidacją zakładu górniczego i jednocześnie w związku ze szczególną wartością przyrodniczą i krajobrazową terenów przemysłowych (wzrost pogórnictwa – powierzchnia eksploatacja dolomitu), podlega silnej presji inwestorów (próba lokalizacji rozległego ośrodka i obszernego zaplecza sportowo-turystycznego na dnie kamieniołomu, terenach zwałowisk i hałd). Zagroza to istniejącym wysokim walorom przyrodniczo-krajobrazowym tego terenu.

5. Plan miejscowy dla obszaru doliny rzecznej w południowej strefie podmiejskiej miasta Katowice, powstający w ramach „Programu ochrony i odbudowy dolin rzecznych” przyjętego Uchwałą Rady Miejskiej Miasta Katowice. Jako realizacja założeń studium w zakresie ESOCH (Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych) – obejmuje korytarz ekologiczny doliny rzecznej. Ustalenia planu podejmują próbę uznania obszaru doliny objętej planem miejscowym za „park gminny”, z wykorzystaniem przepisów szczególnych (przepisy ustawy o ochronie przyrody).

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Tworóg w obszarze sołectwa Nowa Wieś Tworoska

General plan of village Nowa Wieś Tworoska

Analiza rozwiązań w aspekcie kształtowania krajobrazu.

Ad. 1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Tworóg – to przykład autorskiej metody opracowania zadania planistycznego przyjmującej jako punkt wyjścia wiodącą rolę walorów naturalnych środowiska i krajobrazu.

Dla realizacji przedsięwzięć rozwojowych gminy przyjęto utworzenie i funkcjonowanie specjalnych obszarów dla działalności gospodarczych i działalności usługowych (sam fakt istnienia takich obszarów w gminie jest już „zaproszeniem dla inwestorów”).

Dla zminimalizowania konfliktów stanowiących jednocześnie barierę rozwoju gminy m.in. dokonano zasadniczej zmiany układu komunikacyjnego, polegającej na wyprowadzeniu drogi tranzytowej Katowice-Poznań poza tereny centrum gminy – dla bezpieczeństwa i ochrony terenów o wysokich wartościach przyrodniczo-krajobrazowych („obwodnica Drogi Poznańskiej”-droga ekspresowa). Jednocześnie odciążono istniejący układ komunikacyjny i zaprojektowano obwodnicę (droga główna) obsługującą przyszłe tereny Gminnej Strefy Ekonomicznej. Wśród przedsięwzięć strategicznych za priorytetowe dla realizacji celów polityki przestrzennej, uznano realizację „Parku Kulturowo-Rekreacyj-

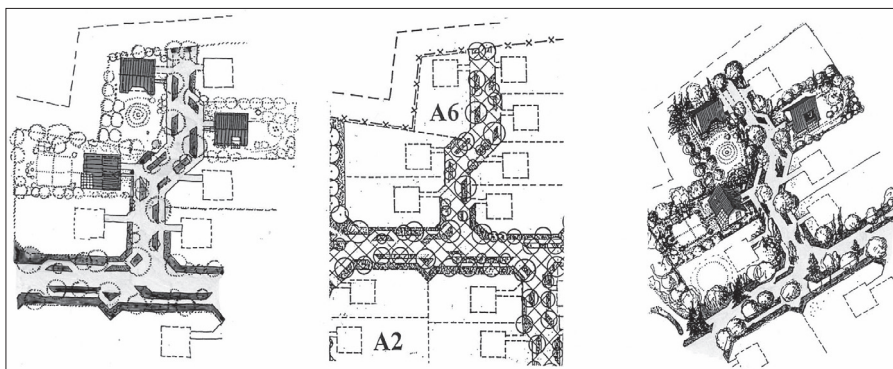
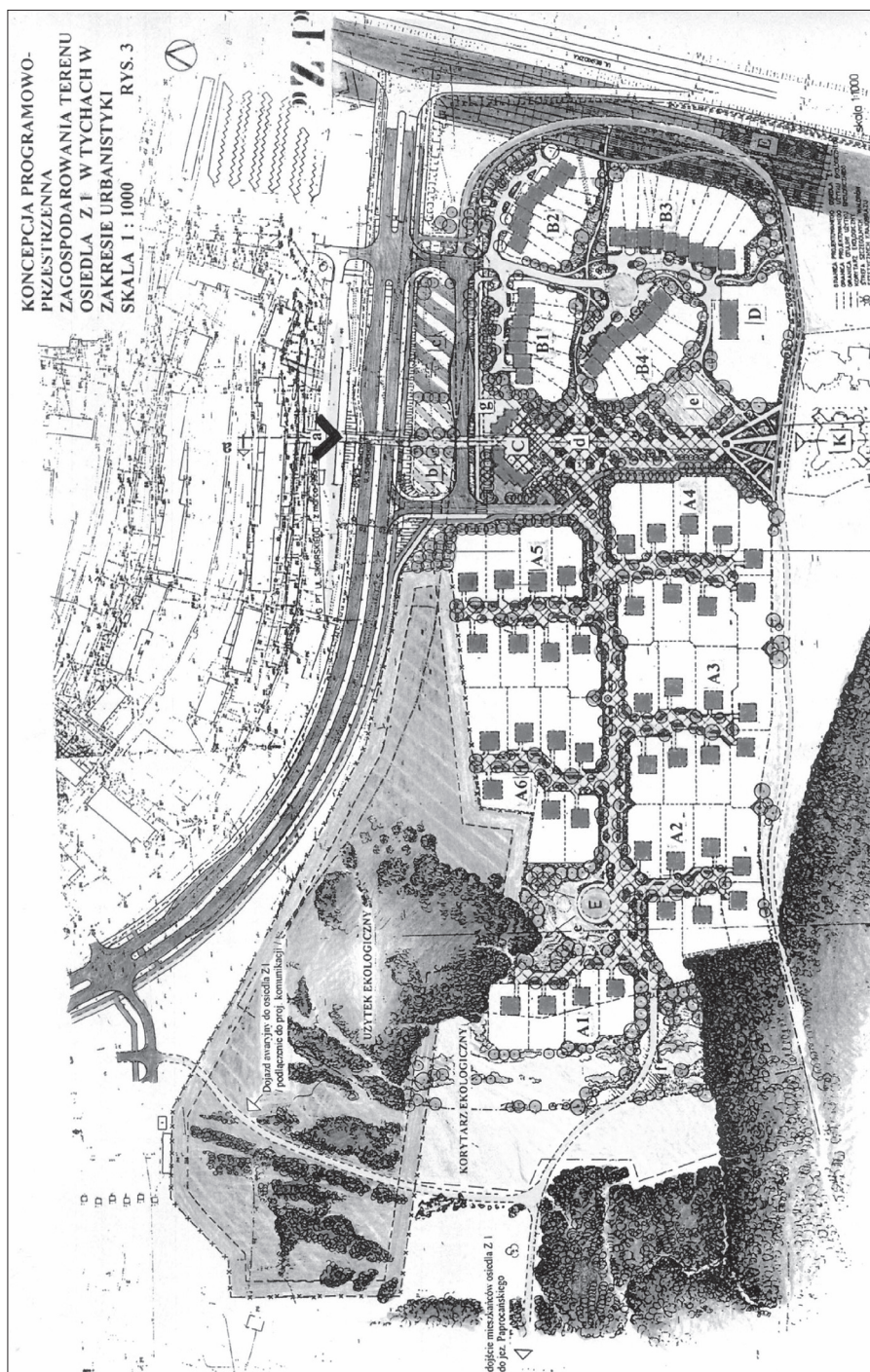

nego i Edukacyjnego”. Park ten łączy tradycje historycznych zabytkowych założeń pałacowych, założenia ogrodowego (ogrodu botanicznego w Brynku), terenów centrum gminy w Tworogu, terenów zabytkowego zespołu mieszkaniowego w Boruszowicach i in. wraz z turystyczno-rekreacyjną, usługową, usługowo-mieszkaniową i technologiczno-edukacyjną przyszłością Gminy. Wszystkie te zamierzenia miały za zadanie stworzyć szansę społeczno-gospodarczego rozwoju gminy wraz z podkreśleniem jej znaczenia jako silnego ogniwa w systemie ekologicznym Górnego Śląska.

Uwaga: problemy kształtowania krajobrazu w skali gminy – w studium – to, zgodnie z art. 72 ust. 5 ustawy prawo ochrony środowiska, przede wszystkim „zapewnienie ochrony walorów krajobrazowych środowiska”.

Ad. 2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sołectwa „Nowa Wieś Tworoska”.

Nowa Wieś Tworoska pozostaje w układzie satelitarnym w stosunku do ośrodka centralnego gminy. Charakterystyczny jest tu ulicowy układ zabudowy, ograniczony od północy kompleksem lasów, zaś od południa korytem rzeki Blaszyńówki i terenów leśnych. Obszar opracowania obejmuje teren dużej polany, z trzech stron otoczonej lasami, a od południowego zachodu ograniczonej zarostami i lasem łęgowym doliny rzeki Blaszyńówki. W układzie przestrzennym miejscowości brak jest jakiegokol-

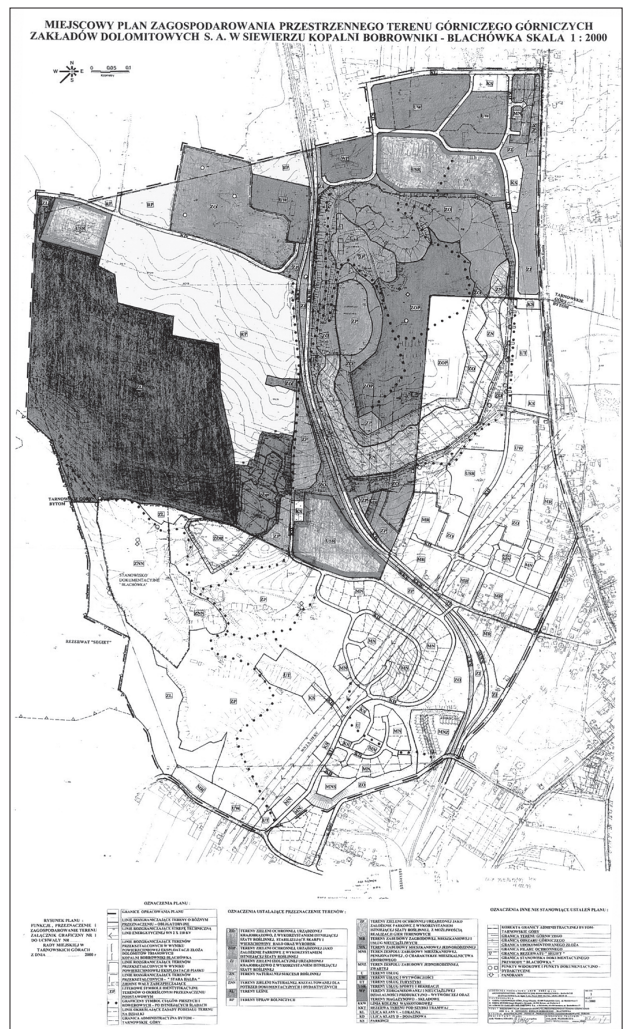
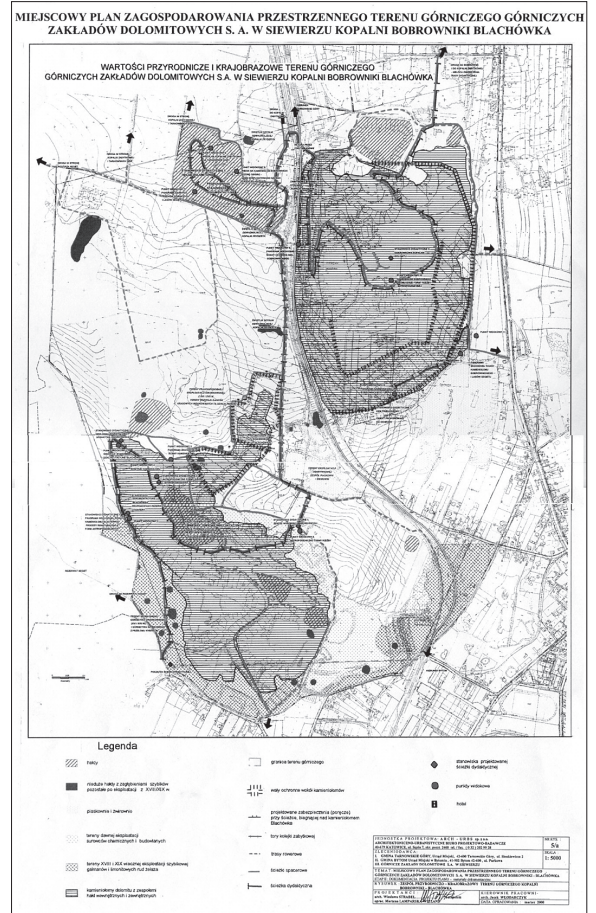

Studium i koncepcja programowo-przestrzenna zespołu zabudowy osiedla ekologicznego Z-1 w Tychach. „Zielone uliczki”- ulice dojazdowe ruchu uspokojonego

Green streets in the spatial arrangement of new ecological housing unit in Tychy

General plan of the post-mining area as a part of Towns Tarnowskie Góry and Bytom

wiek dominanty wysokościowej bądź centralnego, krajobrazowego punktu odniesienia.

Ustalenia planu (w odniesieniu do zasad kształtowania krajobrazu) przewidują, że zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Tworóg dla terenów objętych planem odbywać się będą z uwzględnieniem zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego oraz kształtowania krajobrazu jako podstawy ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenów, np.:

- Dla wyznaczonych w planie terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej: zabudowa rezydencjonalna: „kształtowanie architektoniczne zabudowy powinno nawiązywać do pozytywnych przykładów rezydencjonalnych domów mieszkalnych w sąsiednich sołectwach, o wysokim standardzie realizacji”.
- Dla wyznaczonych w planie terenów usług podstawowych: „nakazuje się, by kompozycja przestrzenna zespołu zabudowy oraz zagospodarowanie terenu uwzględniały dominantę tego zespołu zabudowy w krajobrazie”.

- Dla wyznaczonych w planie terenów obsługi komunikacyjnej ustala się: „lokalizacja placyków do zawracania, parkingów wzdłuż ulicy rozdzielanych naprzemianległymi wysepkami zieleni dla spowolnienia ruchu pojazdów w celu podniesienia bezpieczeństwa i poprawy walorów estetycznych i krajobrazowych ulicy”.

Ad. 3. Koncepcja programowo-przestrzenna zespołu zabudowy osiedla ekologicznego Z-1 w Tychach. Przykład koncepcji programowo-przestrzennej zespołu zabudowy mieszkaniowej niskiej intensywności w skali planu szczegółowego, w tym: „zielone uliczki” – jako propozycja kształtowania ulicy dojazdowej ruchu uspokojonego dla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej.

Ad. 4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego kopalni Bobrowniki – Blachówka.

Program restrukturyzacji funkcjonalnej tych części miast Tarnowskich Gór i Bytomia, które objęte są granicami terenu i obszaru górniczego Górniczych Zakładów Dolomitowych GZD S.A. w Siewierzu, zakłada przebudowę terenów pogórnich

wraz z obiektami obecnie likwidowanego zakładu górniczego. Przebudowa dawnych terenów po odkrywkowej eksploatacji dolomitu, zmierza w kierunku propozycji ofertowych dla lokalizacji obiektów i usług rekreacji. Jednocześnie założeniem jest program ochrony i aktywnego kształtowania środowiska przyrodniczego – w oparciu o przeprowadzone rozpoznanie szczególnych wartości przyrodniczych, krajobrazowych a także dydaktycznych tego terenu.

Opracowanie planu miejscowego dla terenu górniczego kopalni Bobrowniki-Blachówka, stanowi unikalną w praktyce planistycznej próbę ustaleń prawnych dla planu miejscowego, realizującego zadania rekultywacji i rewitalizacji dla przyrodniczej i przestrzenno-funkcjonalnej rehabilitacji wielowiekowego, historycznego już obszaru i terenu górniczego.

Celem jest opracowanie nowoczesnego parku turystyczno-rekreacyjnego o skali regionalnego ośrodka turystycznego.

Przewiduje się też (w opracowaniu koncepcji planu), że w przyszłości możliwe będzie przyjęcie rozwiązań, które dodatkowo uatrakcyjnią ten teren i podniosą jego rangę na mapie atrakcji rekreacyjnych naszego regionu m.in. poprzez:

- Realizację kolejki linowej (ruchomy punkt widokowy);
- Odrodzenie w wyrobiskach kamieniołomów „Blachówka” i „Bobrowniki” fauny: ptaków i ssaków (kozice, sarny i in.), stworzenie

„mini zoo” (tu przypomina się, że nasze śląskie miasta miały kiedyś – także Bytom i Tarnowskie Góry, tereny małych „Tier-garten”); z tęsknotą wypatrywanych we współcześnie budowanych terenach zieleni miejskiej;

- Wybudowanie tuneli i pomostów spacerowych;
- Odrestaurowanie obiektu dawnej, zabytkowej stolarni – oraz wybudowanie obiektów muzealnych i wystawienniczych – eksponujących historię górnictwa tarnogórskiego;
- Reaktywacja kolejki wąskotorowej.

Na szczególną uwagę zasługuje tu uwrażliwienie przyszłych realizatorów na zadanie krajobrazowego dopasowania projektowanych obiektów i urządzeń do otoczenia. Dotyczy to także dbałości o zachowanie punktów widokowych, kształtowania linii widokowych i rozwinięć krajobrazowych (zachowanie otwartego krajobrazu terenów rolniczych itp.). Przyjęte w projekcie uchwały ustalenia dla kształtowania krajobrazu to np.:

- Dla wyznaczonego w planie terenu o przeznaczeniu podstawowym: tereny zespołu zabudowy mieszkaniowej, pensjonatowej, o charakterze mieszkalnictwa zbiorowego: „Stosownie do ekspozycji krajobrazowej terenu, nakazuje się ukształtowanie bryły budynku jako dominanty w krajobrazie, z dopuszczeniem w tym celu zróżnicowanych wysokości

i kształtu dachu, z zastrzeżeniem utrzymania proporcji i skali obiektu”;

- Dla wyznaczonego w planie terenu o przeznaczeniu podstawowym: tereny usług turystyki – takie jak: hotelowe, gastronomiczne oraz związane z informacją turystyczną: „Dla terenu UT położonego przy ulicy Strzelców Bytomskich nakazuje się, by kompozycja przestrzenna zespołu zabudowy oraz zagospodarowanie terenu uwzględniały i umożliwiały ekspozycję panoramy wyrobiska Bobrowniki; oznaczenie graficzne panoramy zaznaczone jest na rysunku planu, w tym celu ustala się zasadę wydzielenia w bryle obiektów kubaturowych: tarasów widokowych oraz stosowanie tarasów ziemnych w zagospodarowaniu terenu” oraz „rozwiązanie projektowe zagospodarowania terenu oraz terenów zieleni towarzyszącej, powinno ponadto zapewnić wgląd w krajobraz od strony ulicy Strzelców Bytomskich...” i „nakazuje się stosowanie formy i wysokości nasadzeń roślinnych niezasłaniających panoramy wyrobiska Bobrowniki od strony ulicy Strzelców Bytomskich”.

Ad. 5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Katowice dla obszaru doliny potoku Ślepiotki.

Przedmiotem zmiany planu jest uwzględnienie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

założeń „Programu ochrony dolin rzecznych i ich odbudowy” dla doliny tego potoku. W założeniach do projektu planu określono zakres koniecznych zmian w obszarze doliny Ślepiotki, wraz z zakresem niezbędnych działań w terenie wynikających ze studium renaturyzacji dla tego potoku. Należą do nich:

Założenia ochrony i odbudowy systemu retencyjnego korytarza potoku:

- odtworzenie reżimu hydrologicznego m.in. poprzez podłączenie zachowanych starorzeczy (ok. 2 km) do koryta potoku oraz odbudowa części dawnych stawów i spiężeń;
- zmniejszenie dopływu zanieczyszczeń ze źródeł niepunktowych, m.in. przez utworzenie przy korycie potoku suchych i mokrych zbiorników o charakterze biologicznym, zatrzymujących nadmiar wody deszczowej, instalowanie żywopłotów retencyjnych i przebudowę istniejących wyprowadzeń burzowych;
- ustabilizowanie koryta, umocnienie brzegów koryta przy wykorzystaniu metod ekoinżynierskich, w tym związanych z zastosowaniem żywych drzew i krzewów (żywokoły, żywa faszyna, pakiety gałęzi, żywostupy, itd.) bez usuwania pozostałości umocnień betonowych;
- odtworzenie złożoności strukturalnej siedlisk w potoku, m.in. poprzez wykonanie urządzeń hydrotechnicznych z naturalnych

materiałów (pojedyncze głazy, grupy głazów, tamy kamiennieo-drewniane, odbijające kątowe itd.) i częściowe odtworzenie meandrów;

- zachowanie naturalnego podłoża w korycie potoku, zasiedlenie wód potoku przez rośliny ryby i płazy;
- zachowanie mokradeł na dnie doliny.

Założenia kształtowania strefy pośredniej korytarza potoku:

- wprowadzenie nadbrzeżnej strefy roślinności o charakterze parkowym, ukształtowanie krajobrazowe komponowanych plastycznie nasadzeń roślinnych w dolinie potoku (punktowe, dekoracyjne grupy drzew i krzewów, przeświecone polany krajobrazowe, itp.);
- uporządkowanie istniejącej roślinności (konieczne wycinki sanitarne drzew i krzewów);
- koszenie traw i in. konieczne zabiegi pielęgnacyjne dla krajobrazowego ukształtowania doliny potoku, szczególnie w „miejskim” fragmencie, w obszarze od ul. Śląskiej do ul. Gen. Jankego);
- zróżnicowanie zagospodarowania: zachowanie charakteru „parku leśno-krajobrazowego” w dolnej części doliny, w obszarze terenów Lasów Panewnickich oraz nadanie terenom doliny w części najsilniej zurbanizowanej (tj. od ul. Śląskiej do ul. Gen. Jankego), charakteru „parku miejskiego” o wzbogaconym,

w miarę możliwości terenowych, programie rekreacyjnym;

- tworzenie otwarć widokowych – tarasy i punkty widokowe, rozwinięcia liniowe krajobrazu – pozwalających na ekspozycję atrakcyjnych wnętrz parkowych i rozwinięcia panoramiczne doliny;
- stworzenie warunków dla zróżnicowanych form rekreacji codziennej i cotygodniowej: lokalizacja terenowych obiektów i urządzeń rekreacyjno-sportowych;
- poprowadzenie atrakcyjnych przestrzennie głównych ciągów pieszych (typu: aleje, promenady) i rowerowych (wraz z uzupełniającym układem pieszym np.: „ścieżki zdrowia” z urządzeniami do ćwiczeń gimnastycznych, ścieżki dydaktyczne).

Założenia kształtowania strefy zewnętrznej korytarza potoku:

- wprowadzenie zasady dopuszczonej zabudowy (z ograniczeniami wynikającymi z istniejącego, naturalnego ukształtowania terenu: skarpy doliny, sąsiedztwo terenów o wysokiej wartości przyrodniczej i krajobrazowej, rezerwa terenu pod projektowane trasy komunikacyjne i in.).

Sformułowanie powyższych założeń do planu, pozwoliło na zastosowanie metody „strefowania” ustaleń planu – od ustaleń ochronnych z zakazem zabudowy, poprzez ustalenia realizujące cel publiczny (tereny otwarte zieleni parkowej), po

ustalenia dopuszczające zabudowę (realizacja wniosków do planu).

W koncepcji planu wyróżniono następujące trzy strefy dla podstawowych ustaleń planu:

(1) Strefa ZWO – o przeznaczeniu podstawowym: tereny zieleni strefy ochrony i odbudowy systemu retencyjnego korytarza potoku.

Dominującą funkcją terenów jest ekologiczno-hydrologiczna funkcja „małej retencji”, oznaczająca odbudowę systemu retencyjnego z zachowaniem i odbudową walorów przyrodniczo-krajobrazowych terenów.

Strefa ZWO obejmuje koryto potoku oraz przylegający do niego ciągły pas terenu. Zasadą jest, by obejmowała ona cały układ wodno-roślinny w dnie doliny, jako zasada zapewnienia ciągłości hydrologicznej i ekologicznej korytarza potoku.

Jej docelowy obraz tworzy koryto potoku o charakterze zbliżonym do naturalnego, oraz korytarz roślinności decydujący o walorach estetyczno-krajobrazowych i różnorodności biologicznej.

W składzie roślinnego korytarza występują drzewa i krzewy, stanowiące zarazem element przeciwoerozyjnych umocnień koryta. Szczególnie istotną cechą strefy wewnętrznej jest jej ciągłość, nawet przy dużych ograniczeniach jej szerokości. Ciągłość ta decyduje o możliwości funkcjonowania doliny Ślepiotki jako korytarza ekologicznego i zachowania właściwego reżimu hydrologicznego.

Przy sprzyjających uwarunkowaniach terenowych i własnościowych, poza terenem miejskiej zabudowy, strefa wewnętrzna może obejmować nie tylko dno doliny, ale także jej zbocza.

W strefie wewnętrznej wprowadza się największe ograniczenia form użytkowania terenu.

Mogą tu być zlokalizowane fragmenty ścieżek pieszych, krótkie odcinki ścieżek rowerowych – o naturalnej nawierzchni, pomosty drewniane nad mokradłami itp.

Minimalizowane są nieciągłości związane z siecią dróg, linią kolejową, instalacjami itd.

Strefa ta jest przewidziana do wykorzystania jako najważniejsze miejsce retencji wód.

Wyznaczenie tej strefy to przede wszystkim: wyznaczenie terenów o szczególnych warunkach zagospodarowania terenu, wynikających z potrzeb ochrony środowiska, wartości kulturowych i krajobrazu, jako terenów ochrony i odbudowy systemu retencyjnego, o bezwzględnym zakazie zabudowy.

(2) Strefa ZWP – o przeznaczeniu podstawowym: tereny zieleni parkowej strefy pośredniej korytarza potoku.

Dominującą funkcją terenów, jest funkcja rekreacyjno-krajobrazowa założenia roślinnego parku gminnego, obejmująca ogólnodostępne tereny rekreacji i sportu w obszarze doliny potoku.

Strefa pośrednia przylega do strefy wewnętrznej. Obejmuje po-

zostałe tereny doliny potoku wraz ze stromymi zboczami doliny. Znaczenie strefy pośredniej polega na ochronie kluczowych elementów ekosystemu potoku w strefie wewnętrznej, przy równoczesnej realizacji zadań wynikających z funkcjonowania tego terenu jako park gminny. W strefie tej lokalizowane będą obiekty i urządzenia rekreacyjne: place gier i zabaw, miejsca do odpoczynku, siedziska, polany biwakowe. W tej strefie będą przebiegać główne aleje spacerowe i ścieżki rowerowe, a także inne ścieżki rekreacyjne. Ze względu na wymogi bezpieczeństwa, a także dla podniesienia atrakcyjności terenów, w obszarach zabudowy Ochojca i Zadola, pomiędzy ulicami Gen. Jankego i Śląską („miejski charakter parku”- ogólnodostępny), przewiduje się w tej strefie założenie oświetlenia parkowego. Instalowane będą tu także urządzenia służące wyprowadzaniu i doczyszczaniu ścieków burzowych, jak i ich rozprowadzeniu przed dojściem do strefy wewnętrznej.

Wyznaczenie tej strefy to przede wszystkim: wyznaczenie terenów zieleni parkowej strefy pośredniej korytarza potoku wraz z głównymi ciągami pieszymi, kształtowanie krajobrazu parkowego w otoczeniu cieków wodnych, tworzenie otwarc widokowych oraz ekspozycja atrakcyjnych wnętrz parkowych i rozwinięcie panoramicznych doliny.

(3) Strefa ZWZ – o przeznaczeniu podstawowym: tereny zieleni strefy zewnętrznej korytarza potoku.

Dominującą funkcją terenów, jest funkcja rekreacyjno-krajobrazowa parku gminnego realizowana na terenach zainwestowania miejskiego, z dopuszczeniem funkcji mieszkaniowej i usług nieuciążliwych.

Strefa zewnętrzna obejmuje pas terenu przylegający od zewnątrz do krawędzi doliny (ograniczona jest stromymi zboczami doliny). Odgranicza ona strefę wewnętrzną i pośrednią od strefy użytkowania typowo miejskiego. W strefie tej znajdują się m.in. tereny osób prywatnych lub innych osób prawnych zgłaszających wnioski o wydanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu i wnioski do planu. To tereny istniejącej zabudowy mieszkaniowej z przyległymi ogrodami, istniejące trasy komunikacyjne i rezerwy terenowe oraz tereny zieleni towarzyszące istniejącej zabudowie osiedlowej, przemysłowej i in.. Ograniczenia dla użytkowania terenów w tej strefie polegać będą na zakazie lokalizacji inwestycji mogących znacząco oddziaływać na środowisko lub mogących pogorszyć stan środowiska w rozumieniu przepisów szczególnych oraz, jak w całym obszarze objętym planem, wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających teren. W strefie tej dopuszczalne jest wznoszenie budynków mieszkalnych wraz z usługami nieuciążliwymi pod warunkiem zachowania min. 60 % udziału powierzchni biologicznie czynnych. Przyjęto zasadę, żeby każdy podział terenu wymagał uprzedniego opracowania koncep-

cji zabudowy i zagospodarowania terenu w odniesieniu do całego terenu wydzielonego liniami rozgraniczającymi, podlegającej akceptacji przez właściwy organ administracji samorządowej. Zakres przestrzenny koncepcji powinien zawierać rozwiązania układu i elementów kompozycji urbanistycznej, w tym układu zieleni, układu komunikacji wewnętrznej oraz powiązań z systemem komunikacji zewnętrznej, zasady obsługi oraz powiązania z systemem infrastruktury technicznej i wstępny projekt podziału na działki.

W zagospodarowaniu tych terenów wymagane jest także tworzenie wewnątrz urbanistycznych otwartych widokowo od strony doliny potoku („twarzą do potoku”).

Ideą projektu planu jest Park gminny „Dolina Ślepiotki” (art. 34 ustawy „o ochronie przyrody”).

Podsumowanie

Summary

Opracowania planistyczne dla obszarów w strefach podmiejskich zespołu miast centrum Aglomeracji Górnośląskiej, ze względu na szczególny charakter złożonych i skomplikowanych przeobrażeń tych terenów, wynikających z wielowiekowej dominacji przemysłu górniczego i przemysłów towarzyszących, oraz z uwagi na rozmiar powstałych w ich wyniku szkód środowiskowych, degradację środowiska i krajobrazu – wymagają poszerzenia

specjalistycznych narzędzi w procesie projektowania planistycznego. Właściwości tych narzędzi wynikają z jednej strony z ich przydatności dla wielowątkowego diagnozowania stanu istniejącego tych terenów, z drugiej – z ich przydatności dla przeprowadzenia wariantowania rozwiązań i wyboru rozwiązań optymalnych z punktu widzenia celu i przedmiotu planu. W odniesieniu do problematyki kształtowania krajobrazu w tak szczególnych warunkach środowiskowych jak opisane wyżej – za niezbędne należy uznać rozbudowę dotychczasowych narzędzi inwentaryzacji urbanistycznej takich jak np. analizy i metody „oceny stanu krajobrazu” w ujęciu przestrzennym wraz z metodami waloryzacji krajobrazu, dla umiejętnego wpisania ich wyników w postaci ustaleń zasad i warunków ochrony i kształtowania krajobrazu. Niezwykle cenną pomocą dla jednolitego i jednoznacznego zapisu tych ustaleń w projekcie uchwały, z punktu widzenia ich sformułowań przenoszonych później do decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, byłoby ustawowe opracowanie przepisów szczególnych. Na przykład w drodze opracowania projektu nowej ustawy: *prawo ochrony i kształtowania krajobrazu* – jako przepisów szczególnych do ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, na wzór ustaw takich jak: „prawo ochrony przyrody”, „prawo ochrony środowiska” i inne (wraz z aktami wykonawczymi).

Realizacja takiej propozycji ustawodawczej, nie tylko pokreśliłaby i uhonorowała znaczenie kształtowania krajobrazu w opracowaniach planistycznych, ale także stanowiłaby bodziec do dalszego rozwoju architektury krajobrazu jako dyscypliny planowania przestrzennego.

Byłby to nie tylko innowacyjny impuls dla rozwoju przestrzennych relacji w opracowaniach planistycznych (w studium i planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego) w obszarach dawnych zagłębi przemysłowych, ale szansa dla wyznaczenia nowych dróg w realizacji zadań zrównoważonego rozwoju tych terenów.

Wnioski ogólne

General conclusions

Dzieląc się uwagami z przytoczonych wyżej opracowań, należy wydobyć i podkreślić następujące wątki:

- Obszary niezainwestowane w strefach podmiejskich zespołu miast centrum Aglomeracji Górnośląskiej, to w większości tereny w dużym stopniu zdegradowane, jednak z zachowanymi fragmentami o znacznej wartości przyrodniczej i krajobrazowej.
- W skład tych obszarów wchodziły tereny dotąd niezabudowane, co wynika przede wszystkim z faktu, że dotychczas stanowiły one tereny o trudnych i skomplikowanych

warunkach dla zabudowy. Są to tereny nieużytków w tym: hałdy, zwałowiska, tereny w otoczeniu zakładów przemysłowych w tym: dawne strefy ochronne jako strefy uciążliwego oddziaływania przemysłu, tereny o trudnych warunkach hydro-geologicznych w tym: doliny rzek i potoków oraz inne tereny objęte ochroną, w tym także: lasy, grunty rolnicze wysokich klas.

- Tereny te powinny zostać rozpoznane, zinwentaryzowane oraz ocenione z punktu widzenia ich znaczenia w strukturze urbanistycznej miast i gmin śląskich, a także znaczenia dla kształtowania nowego krajobrazu miejskiego, spełniającego także ważne zadania informacji przestrzenno-krajobrazowej w strefach podmiejskich (szyby istniejących i likwidowanych kopalń, wielkogabarytowe obiekty zakładów przemysłowych, formy nadpoziomowych hałd i zwałowisk itp.).
- W skali regionu: ze względu na zasięg występowania takich terenów (wielkość) i ich znaczenie dla rozwoju (jakość) należy w planach rozwoju województwa trwale zapisać wszystkie tereny otwarte, zdegradowane i nieużytki z jednej strony, oraz z drugiej, wszystkie tereny atrakcyjne dla rozwoju mieszkalnictwa i usług towarzyszących na tle układu osadniczego (strefowanie: obszary ścisłego centrum miast Aglomeracji Górnośląskiej, wydzielenie

stref miejskich i podmiejskich dla każdego z miast) wraz z koncepcją rozwoju układu komunikacyjnego.

- W skali miast i gmin: konieczne jest poszerzanie gminnych baz danych o wyniki analizy i oceny istniejących elementów krajobrazu, które, wraz z syntezą oceny i waloryzacji przyrodniczo-krajobrazowej, stanowić będą dla potrzeb miejscowych planów niezbędny element „opracowania ekofizjograficznego”, wykonywanego zgodnie z ustawą „prawo ochrony środowiska” lub, gdyby zrealizowana została inicjatywa ustawodawcza w postaci „prawa ochrony i kształtowania krajobrazu”, jako element „opracowania krajobrazowego”.
- W skali rozwiązań poszczególnych planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego terenów w strefach podmiejskich: w określaniu szczególnych warunków zagospodarowania terenu wynikających z potrzeb ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego oraz przede wszystkim krajobrazu, niezwykle ważne dla kształtu nowej przestrzeni, jest ustalenie zasad kształtowania krajobrazu w odniesieniu do wyznaczanych zespołów zabudowy mieszkaniowej (podkreślanie istniejących i tworzenie nowych dominant krajobrazowych, kształtowanie wnętrza urbanistycznych, prowadzenie (otwieranie i przyamykanie widoków) dla podkre-

ślenia stopnia „prywatności” terenów zabudowy mieszkaniowej i „otwartości” terenów ogólnodostępnych, usług itp.).

Ustalenia dotyczące zasad i standardów kształtowania zabudowy, w tym gabarytów i skali zespołów zabudowy i poszczególnych obiektów – wynikać powinny z koncepcji krajobrazowego kształtowania przestrzeni w nawiązaniu do charakteru otoczenia (nie z dominacji komercyjnej wartości gruntów i ich statusu własnościowego).

W kształtowaniu krajobrazu stref podmiejskich niedocenione jest też znaczenie koncepcji układu komunikacyjnego, w szczególności dotyczącego obsługi terenów zabudowy mieszkaniowej. Do rzadkości należy projektowanie uliczek odpowiadających charakterowi zabudowy, prowadzonych jako uliczki ruchu uspokojonego z uwzględnieniem zieleni towarzyszącej i dopasowanych do istniejącej rzeźby terenu.

Równie ważne jest odniesienie się w ustaleniach planu do towarzyszących komunikacji sieci infrastruktury technicznej, w tym przede wszystkim sieci teletechnicznych i energetycznych. Zamiast skłębionych, zwisających lin i kabli napowietrznych, czytelne zasady kablowania sieci, i warunki oraz trasy ich prowadzenia w sposób nieszpacający krajobrazu.

Ponadto: zaakcentowanie symbolami graficznymi dominant krajobrazowych, tarasów i punktów widokowych, także linii i panoram w rysunku projektu planu.

- Proponuje się także szersze korzystanie w planach miejscowych z przepisów obowiązującej od stycznia 2001 roku ustawy „o wprowadzeniu ustawy o ochronie środowiska, ustawy o odpadach oraz o zmianie niektórych ustaw”, która zgodnie z art. 47a. nakazuje uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego „walorów krajobrazowych” jako podlegających ochronie bez względu na to, czy są objęte szczególnymi formami ochrony.
- Licznie występujące w strefach podmiejskich zespołu miast Aglomeracji Górnośląskiej tereny przemysłowe, pogórnice, dawniej zdegradowane, są obecnie po 30 i więcej latach od zakończenia eksploatacji często już niezwykle wartościowymi przyrodniczo i krajobrazowo terenami. Dotychczas pozostają niezagospodarowane (w związku z obawą przed trudnościami „odbudowy” i jej wysokimi kosztami, często także z braku pomysłów, „co i jak zrobić”). Dokonał się już tam stan przyrodniczego „zabliźnienia ran” zadanych przez górnictwo odkrywkowe lub podziemne i przemysły towarzyszące. Należy je uwzględnić w planach miejscowych jako

„obiekty o walorach krajobrazowych”. Pozwoli to ochronić te tereny przed ponowną dewastacją, a w połączeniu z pozostałymi terenami otwartymi (takimi jak: doliny rzeczne, lasy, parki, skwery i ogrody), stanowić będą jednocześnie szansę dla poprawy jakości i atrakcyjności środowiska życia mieszkańców nie tylko w strefach podmiejskich, ale i w zespole miast w tym przypadku Aglomeracji Górnośląskiej.

Wnioski dotyczące ustalenia szczególnych zasad i warunków kształtowania krajobrazu:

Conclusions regarding stipulation of particular rules and conditions of landscape shaping

- Z obowiązujących przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym i przepisów szczególnych (wraz z aktami wykonawczymi), wynikają prawne podstawy ochrony i kształtowania środowiska oraz ochrony i kształtowania krajobrazu dla potrzeb studium i planów miejscowych.
- Propozycje legislacyjne:
- Opracowanie projektu nowej ustawy: *prawo ochrony i kształtowania krajobrazu* – jako przepisów szczególnych do ustawy o zagospodarowaniu przestrzen-

nym, na wzór ustaw takich jak: „prawo ochrony przyrody”, „prawo ochrony środowiska”, „prawo wodne” i wiele innych (wraz z aktami wykonawczymi).

Wnioski dotyczące warunków wykonywania zawodu architekta krajobrazu:

Conclusions regarding conditions of performing the occupation of landscape architect

- Szkolnictwo wyższe: skoordynować wysiłki dla powołania na każdej uczelni architektonicznej przedmiotu Architektura Krajobrazu.
- W programach tych zajęć przewidzieć problematykę ochrony i kształtowania krajobrazu w skali planowania miejscowego.
- Wpajanie w procesie dydaktycznym odpowiedzialności za ustalane przy pomocy przepisów prawa decyzje (nowe przeznaczenia terenu, warunki i zasady zagospodarowania).

Wiesława Strabel

Architektoniczno-Urbanistyczne Biuro Projektowo-Badawcze ARCH-URBS sp. z o.o. Katowice
Design and Research Bureau for Architecture and City Planning from Katowice

Jacek Włodarczyk

Politechnika Śląska
The Silesian University of Technology